

"XOLDORXON" DOSTONIDA LEKSIK-SEMANTIK TAKRORNING LINGVOPOETIK VAZIFALARI

Zuhra Yuldasheva

O'zRFA O'zbek tili, adabiyoti va folklori instituti katta ilmiy xodimi, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 6-noyabr 2025-yil

Tasdiqlandi: 10-noyabr 2025-yil

Jurnal soni: 16-B

Maqola raqami: 23

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v16i.1309>

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/ KEYWORDS

doston, "Xoldorxon" dostoni, takror, lingvopoetika, leksik takror.

ANNOTATSIYA

Maqolada leksik takrorning "Xoldorxon" dostonidagi o'rni haqida so'z yuritiladi. Ushbu maqolada Go'ro'g'li turkumiga mansub "Xoldorxon" dostonidagi leksik-semantik takroriy shakllarning lingvopoetik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida epanalepsis, sinonimik va antonimik takror, halqasimon takror kabi birliklarning badiiy matndagi funksional o'rni o'rganildi. Takror san'ati doston nutqining musiqiyligi, ritmik uyg'unligi va emotsional ta'sirchanligini ta'minlashda muhim vosita ekanligi asoslab berildi. Takror tushunchasi tilda ma'noni kuchaytirish, ta'kidlash, ta'sirchanlikni oshirish maqsadida ba'zi so'z va unsurlarning qayta qo'llanishiga nisbatan ishlatiladi. Takror va takroriylik adabiy matn tashqarisida, bizni qurshab turgan olamdagi jismlararo munosabatlarda ham mavjud. Hatto hayotimizning har qirrasida muntazamlikni ta'minlovchi, murakkablikni bartaraf qiluvchi beminnat vosita sifatida duch kelamiz. Takror keng ma'noda odam va olam bilan bog'liq tushuncha va mavjudlikning nomi hisoblanadi. Dostonidagi takrorlar orqali qahramonlar xarakteri, yaxshilik va yomonlik qarama-qarshiligi, jang manzaralarining dinamikasi kuchaytiriladi. "Xoldorxon" dostonining nasriy va she'riy qismlarida takrorlar o'ziga xos stilistik yukni bajarib, epik nutqning badiiy-estetik qimmatini oshiradi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, leksik-semantik takroriy birliklar doston kompozitsiyasining uzviy qismi bo'lib, folklor nutqining ritmik-intonatsion yaxlitligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Kirish. Go'ro'g'li turkumiga kiruvchi "Xoldorxon" dostoni faqat voqealar zanjirining betakrorligi bilan emas, balki uning lisoniy tuzilishidagi o'ziga xos poetik xususiyatlari bilan ham ajralib turadi. Ayniqsa, asarda qo'llanilgan leksik-semantik takroriy shakllar doston tilining badiiy-estetik qimmatini oshiradi. Takror san'ati folklor tilida asosiy poetik vosita bo'lib, u so'zlar va so'z birikmalarini qayta-qayta ishlatish orqali ma'noni kuchaytiradi, obrazni yorqinlashtiradi va nutqqa musiqa baxsh etadi.

Adabiyotlar tahlili. "Xoldorxon" dostonidagi leksik-semantik takroriy shakllarning lingvopoetik tabiati bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar mavjud folklorshunoslik va lingvopoetika bo'yicha ilmiy adabiyotlarla uyg'un holda izohlanadi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, takror san'ati xalq og'zaki ijodida doimo asosiy poetik vositalardan biri sifatida baholanib kelgan. M.Yo'ldoshev va Q.Yadgarovlarning badiiy matnning lisoniy tahliliga bag'ishlangan asarlarida takrorning mazmuniy va ekspressiv vazifalari alohida ta'kidlanadi¹. Ularning fikriga ko'ra, badiiy matndan takronni olib tashlash nutqning emotsional kuchini pasaytiradi, obrazli fikrlashga putur yetkazadi. Adabiyotshunoslik lug'atida ta'kidlanganidek, takrorning epanalepsis, anafora, epifora, halqasimon takror kabi ko'rinishlari matn ritmini, mazmuniy qatlamini va sintaktik uyg'unlikni yaratishda muhim vositadir. Ushbu nazariy qarashlar doston matnidagi dasta-dasta, to'p-to'p, o'g'ri-o'g'ri, el-el kabi epanaleptik birliklarning poetik funksiyasini sharhlashga asos bo'ladi. M.Abdupattoyevning poetik sintaksisga oid tadqiqotida takrorning sintaktik struktura yaratishdagi ahamiyati ko'rsatiladi². "Xoldorxon" dostonida takror vositasi aynan sintaktik butunlik va ritmning barqaror saqlanishiga xizmat qilishi M.Abdupattoyevning ilmiy qarashlari bilan to'liq mos keladi. B.To'ychiyoyev va X.Toshmatovlarning xalq dostonlaridagi metafora, tasviriy vositalar va xalq tili xususiyatlariga oid ishlarida folklor nutqining asosiy quruli sifatida takror va parallel konstruksiyalar doimo faoliyat qilishi qayd etiladi³. Doston qahramonlarining fe'l-atvori, jang manzaralari, xalqning ijtimoiy-estetik qarashlari takrorlar orqali kuchliroq ifodalinishi aynan ushbu nazariy qarashlarni amalda tasdiqlaydi. Sh.Shoaabdurahmonovning "Ravshan" dostoni tiliga bag'ishlangan ishlari esa baxshichilik an'analardagi ritmik tuzilish, evfoniya va takror vositasining roli haqida muhim xulosalar beradi⁴.

Unga ko'ra, baxshi ijrosida matnning xushohang bo'lishi tinglovchini ruhlantirish va voqealarni yaxlit qabul qilish uchun ahamiyatlidir. "Xoldorxon" dostoni misolida ham aynan shu jihat fonetik moslik, ritmik uyg'unlik va emotsional kuch takrorlar orqali ta'minlangan. D.O'rinboyeva tadqiqotlarida folklor matnlarida frazeologizmlar va matnni to'ldirish koeffitsienti o'rganilgan bo'lib, u takroriy birliklarning kompozitsion-ritmik tizimdagi o'rnini aniqlashga xizmat qiladi⁵. Doston matnida takrorlarning kompozitsiya va mazmunni to'ldirishdagi roli aynan ushbu ilmiy qarashlar asosida tahlil qilinmoqda. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, "Xoldorxon" dostonidagi takroriy birliklar xalq eposi nutqi tabiatiga xos bo'lgan lingvopoetik qonuniyatlar asosida shakllanadi. Ularning fonetik, leksik va semantik darajadagi vosita sifatida ko'p jihatli funksiyasi ilmiy manbalarda qayd etilgan nazariy mulohazalar bilan to'liq uyg'unlikda namoyon bo'ladi.

Metodologiya. Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy va lingvopoetik tahlil usullari qo'llanildi. Asosiy manba sifatida "Xoldorxon" dostoni matni hamda o'zbek xalq eposiga oid ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi. Leksik va semantik takrorning turlari — epanalepsis, sinonimik va antonimik takror, halqasimon takror shakllari lingvistik jihatdan tahlil etildi.

Tadqiqot natijalari. Go'ro'g'li turkumiga kiruvchi "Xoldorxon" dostoni voqealar silsilasining betakrorligi bilangina emas, lisoniy tashakkulining o'ziga xosligi bilan ham alohida ajralib turadi. Ayniqsa, dostonda qo'llangan leksik-semantik takroriy shakllarning badiiy-estetik ko'rinishlari ham diqqatga sazovordir.

Badiiy matnda ayrim leksik birliklarni takrorlash yordamida nutqning ta'sirchanligi ortadi. Badiiy matnda takrorning bir necha ko'rinishlari mavjud. Bularning ichida leksik-semantik takrorning alohida o'rni bor. Leksik-semantik takror deganda, so'zlarning aynan yoki ma'no takrori nazarda tutiladi.

Takroriy birliklar mohiyati bilan bog'liq tadqiqotlarda "epanalepsis" deb ataluvchi hodisa haqida so'z yuritiladi. Bir so'zning ketma-ket juft holda qo'llanishi mazkur termin ostida o'rganiladi. Bunday takror badiiy matnda ekspressivlikni ta'minlashga xizmat qiladi: *Oyisining tag'in bir ermak iborasi bor: "Senlarni o'ylay-o'ylay adangning sochlari oqarib ketdi, men bu dardi bedavoga yo'liqdim"* (E.A'zam)⁶. Mana shu o'rinda yozuvchi o'ylay-o'ylay takror birligi o'rnida o'ylayverib ravishdoshini qo'llashi mumkin edi va ayni ma'no aniq

¹ Yo'ldoshev, M., Yadgarov, Q. Badiiy matnning lisoniy tahlili. — Toshkent, 2007.

² Abdupattoev, M.T. O'zbek tilining poetik sintaksisi: Filol. fan. dokt. (DSc) ... diss. — Farg'ona, 2021. — 162 b.

³ Toshmatov, X.Q. Xalq dostonlarida metafora // O'zbek tili va adabiyoti. — Toshkent, 2001. — № 4. — B. 56–60.; To'ychiyoyev, B. "Alpomish" va xalq tili. — Toshkent: Adabiyot va san'at, 2000. — 160 b.

⁴ Shoaabdurahmonov, Sh. O poeticheskix osobennostyax yazyuka poemy «Ravshan» Ergasha Djumanbulbul o'g'ly // Obshchestvennye nauki v Uzbekistane. — Tashkent, 1970. — № 10. — S. 24–27.; Shoaabdurahmonov, Sh. Ergash Jumanbulbul dostonlarida ifoda va tasviriylik // O'zbek tili

va adabiyoti. — Toshkent, 1970. — № 5. — B. 43–50.; Shoaabdurahmonov, Sh. "Ravshan" dostonining tili haqida // Ergash shoir va uning dostonchilikdagi o'rni to'plami. — Toshkent, 1971. — 2-kitob. — B. 146–172.

⁵ O'rinboyeva, D. Dostonlar tilida frazeologik birliklar // O'zbek tili va adabiyoti. — Toshkent, 2007. — № 6. — B. 87–90.; O'rinboyeva, D. Folklor asarlari tilida matnni to'ldirish koeffitsientini aniqlash // Stilistika va pragmatika. — 1-qism. — Samarqand, 2010. — B. 158–160. adabiyotlar tahlili va annotatsiya

⁶ Юлдашев М., Ядгаров Қ. Бадий матннинг лисоний таҳлили. — Тошкент, 2007.

ifodalangan bo'lar edi. Biroq bir so'zni aynan takrorlash orqali ma'no kuchaytirilgan va o'ylamoq fe'lining ma'no doirasi nihoyatda kengaygan. Natijada kuchli ekspressiya hosil qilingan.

"Xoldorxon" dostonida ham epanalepsis hodisasi ko'p kuzatiladi. Mazkur hodisa dostonning evfonik tizimini shakllantiradi va nutq tovushlari takroriga asoslangan xushohanglilikni ham yuzaga chiqaradi. Ma'lumki, "evfoniya, asosan, fonetik vositalar yordamida yuzaga keladi, nutqning xushohangligi ko'p jihatdan uning fonetik shakllanishiga bog'liqdir. Evfoniya she'riy nutqda, ayniqsa, katta ahamiyat kasb etadiki, shuning uchun she'rning fonetik tashkillanishiga alohida e'tibor beriladi. She'riy nutqning ritmlar tartibi, sintaktik tuzilishi va u bilan bog'liq intonatsiya elementlariga ko'ra tartibga solinishi she'rning intonatsion-sintaktik tuzilishini tashkil etadi. She'rning bunday tuzilishi badiiy nutqning emotsional ta'sirchanligini yanada oshiradi, xitob-undov va so'roq mazmunini ifodalovchi intonatsion-sintaktik gap qurilishlaridan maqsadga muvofiq foydalanishga imkon beradi. Shuning uchun bunday nutq emotsional-ritorik intonatsiyali nutq hisoblanadi hamda badiiy tasvirda ifodalilik hosil qiladi va ma'lum stilistik vazifani bajaradi".

Bu esa tinglovchi uchun doston tilining musiqiylikidan zavq olinishini ta'minlaydi:

Xoldorxon lashkarini **dasta-dasta, to'da-to'da, to'p-to'p, bayroq-bayroq, tug'-tug'** qilib jo'nataberdi. Lashkarning oldi kelib, Go'ro'g'libek lashkarining oldini olib tushabardi. (...) Xoldorxonning jonsiparlari, nonxo'rlari saf tortib, safda turib, ichi qizib, Go'ro'g'libekning qo'shiniga ko'zi ola-bo'la berdi, **o'g'ri-o'g'ri** qarar berdi. (...) Ana endi Go'ro'g'libekning lashkari, katakonlari **bitta-bitta, o'nta-o'nta, to'p-to'p, el-el**, har qaysisi japsi bilan **guruh-guruh, to'da-to'da** bo'lib qutli bo'lsinga kela berdi, muborakkodlik qila berdi; bari shodmon, xandon kulib-o'ynab, yashil kiyib jaynab borish-kelish qilayotir Hasan ko'lbbar kelganlarga ziyofat ustiga ziyofat [berayotir]; (...) Ana odamlar **giras-giras, to'da-to'da, bo'lak-bo'lak, aymaq-aymaq, el-el, o'rda-o'rda** kelayotir, kelgani joy olib sarositasini olayotir, qancha bakovullar, arboblar, oqsoqol bari joy boplab kelgan-ketganni o'xshatib, bajarib yuribdi.

Keltirilgan parchadagi epanalepsis hosil qiluvchi takroriy juft so'zlar lashkarning beadd ko'pligini shu bois ularni guruhlab, har bir guruhni alohida bayroq va tug' bilan ta'minlash amaliyotining bir necha bor takrorlanganligiga ishora qilinadi. Natijada juda ta'sirchan, xushohang jumla hosil bo'lgan. **Dasta-dasta, to'p-to'p, to'da-to'da** takrorlari mazmunan "guruhlarga ajratib" ma'nosiga teng keladi. **Bayroq-bayroq, tug'-tug'** takrorlari ham "bir bayroq, bir tug' ostida birlashtirib" degan ma'noni ifodalaydi. Agar takror o'rnida "lashkarni guruhlarga ajratib, bir bayroq ostida birlashtirib jo'nataverdi" tarzida ifodalanganida ta'sirchanlik, emotsional-ekspressivlik, mazmuniy qamrovdorlik bu qadar aniq namoyon bo'lmas edi. **O'g'ri-o'g'ri** takrorida esa "o'g'rincha", "o'g'rilardek" ma'nosi ta'sirchan ifodalangan. Keyingi jumladagi son takrorida alohidalik (**bitta-bitta**), ko'plik (**o'nta-o'nta**) ma'nolari reallashgan bo'lsa, **el-el** takrorida esa "urug'-aymoq va ulus birligi" ma'nosi ta'kid olgan.

Misollardagi **giras-giras** takrori "O'zbek tilining izohli lug'ati"da **guras-guras** shaklida izohlangan va u "to'da-to'da bo'lib, to'p-to'p" degan ma'nolarni ifodalashi qayd qilingan⁸.

Mazkur misoldagi **o'rda-o'rda** epanalepsisi qadimgi turkiy so'z bo'lib, "qo'shin, harbiy tuzilma" ma'nosini ifodalaydi. Va askarlarning qo'shinlarida harakatlanayotganligini ixcham tarzda ifodalangan.

Dostonning nasriy qismida bunday poetik figuralardan keng foydalanilganligi kuzatiladi. Buning sababi esa takrorga asoslangan xushohanglilikni yuzaga chiqarishdan iborat. She'riy qismida musiqiylik boshqa hodisalar hisobiga ham oson hosil qilinaveradi. Nasrda esa bu holat nisbatan cheklangan.

Dostonda leksik-semantik takrorlar ham asar badiiyatini oshirishda keng qo'llangan. Bunday birliklarni qo'llashda ham usta baxshi o'z mahoratini namoyish qilgan. Shulardan biri takrorlanuvchi birliklarning halqa shaklida tizilishidir. Bunda birinchi satrda qo'llangan dominant so'z ikkinchi satrda ham aynan yoki uning sinonimi orqali takrorlanadi. Shu tarzda birinchi va ikkinchi satr bir butunlik kasb etadi. Dostonda jang epizodi tasvirida ana shunday o'ziga xos halqa shaklida takrorlanuvchi birliklarni kuzatish mumkin:

Dovshi baland chiqar Yovmit bolasin,

Qizilboshning dovshin bosib ketadi.

Shunday bo'lib savash bo'ldi Qrimda, Har yerda botirlar savash etadi.

Savash degan botirniki, yorollar,

Qo'rqoq urush bo'lmay qochib ketadi.

O'choqning boshida ko'r-da qo'rqoqni,

Qo'rqoq botirlikni uyda etadi. (124-bet)

Keltirilgan parchada **dovush, savash** va **qo'rqoq** so'zlari halqa shaklida takror qo'llangan. **Savash** so'zi o'g'iz lahjasiga oid so'z bo'lgani bois qipchoq va qorluq lahjasida so'zlashuvchilarga ham tushunarli bo'lishi uchun mazkur so'zning sinonimi (**urush**)ni ham qo'llab boradi. Ayrim o'rinlarda **urush** so'ziga sinonim sifatida **qirish, o'ldirish, girish** so'zlarini ham keltiradi:

Urush bo'ldi, **urush** bo'ldi,

Ayamasi qirish bo'ldi.

Hunari o'ldirish bo'ldi,

Varqiragan girish bo'ldi. (124-bet)

Yana quyidagi misolda ham sinonimik takror kuzatiladi:

Men endi shohlikni qo'ydim,

Qalandar bo'p kuloh kiydim.

Podsholikni taloq qildim,

Endi gadoylikni suydin. (182-bet)

Mazkur parchada **shohlik** va **podsholik, qalandar** va **gadoy** sinonimik takrorlari ayni matnda antitezani ham hosil qilgan.

Dostonda antonimiyaga asoslangan tasvirlar ham uchraydi. Bunday vositalar asosida shakllangan matnda kontrastlik kuchli ifodalangan bo'ladi. Antiteza bu borada eng qulay tasviriy vosita hisoblanadi. Ma'lumki, antiteza mantiqiy jihatdan qiyoslanuvchi fikr, tushuncha, sezgi va timsollarni qarama-qarshi qo'yish, zidlash hodisasidir.

Badiiy nutqda antitezadan alohida tasviriy vosita sifatida foydalaniladi. Qiyos orqali aytilayotgan fikr kengroq anglanadi. "Xoldorxon" dostonida yaxshi va yomon fe'l-atvor, tushuncha va qahramon antiteza asosida o'zaro qiyoslanadi. Badiiy nutqda antiteza tilning barcha – fonetik, leksik, morfologik va grammatik sathlarida ham kuzatiladi. Leksik sathda o'zaro zidlanayotgan so'zlar kontrast tushunchalarni ifodalaydi va ularning uslubiy bo'yqardorlik belgisini kuchaytiradi. Zero, "Antiteza badiiy nutqda konflikt yaratish vositasi sifatida ham baholanadi. U ziddiyat mohiyatini ochib bera oluvchi, ziddiyatni yuksak badiiy ifodasini yaratish uchun oluvchi figura hamdir"⁹. "Xoldorxon" dostonida yaxshi va yomon inson, yaxshilik va yomonlik, yaxshi nom qoldirish va yomon nom qoldirish tushunchalari bir nutq parchasida qiyoslanadi:

Ana endi yaxshi so'z hammaga yaxshi. "Yaxshi so'z bilan ilon indan chiqar, yomon so'z bilan odam dindan chiqar". Yaxshi ot ko'targan kishilar o'rniga yaxshiligini qo'yib ketibdi. O'zi ketsa ham, so'zi to'g'ri, yaxshi ishi to'g'ri. Ana endi shu yaxshi otning yaxshi so'zini bu vaqtdagi odamlar eshitib, ko'rmasa ham yaxshi ko'radi. Yaxshi deb yaxshilab gapiradi. Shu yaxshi oti, so'zi shu odamni doim yaxshi qilib turibdi. Jami odam uni yaxshi, deb yaxshilab, yaxshiligiga ko'ra hamma yaxshi dedi. Ko'rmasa, bilmasa ham shul sababdan yaxshi ot odamga juda darkor. U yoqda ham yaxshilik ko'p yaraydi, albatta. Yomonlik bir yomon kasalday bachchag'ar-da. Hamma yomon kasaldan menga yuqmasin, deb jirkana, hamma bezor, tura qochadi, hech kim yoqtirmaydi. Meni shunday hech kim suymasa, bundan yomon narsa nima?! Ana endi yomon ot shunday. Yomon ot qolsa, ortida qolgan kishilar ko'rmasa ham, ortidan yomon, deb jirkani, yomon yodlab, g'oyibonasiga la'nat o'qib, hamma so'kadi, bu qanday gap?! (436-bet)

Matnni kattaroq olishimizdan maqsad baxshi dostonidagi zidlanishga asoslangan tafakkur tarzini yaxlit berish hamda qarshilantirilayotgan tushunchalarni bir butun holda tasavvur qilish imkonini yaratishdan iborat. Ko'rinadiki, baxshi asosan **yaxshi** so'zi orqali ijobiy fe'l-atvorga ega insonni tasvirlaydi. Uning har bir holini yaxshi va yaxshilik deb ataydi. Hatto yaxshilikning bu dunyo bilan chegaralanib qolmy, u dunyoda ham davom etishiga ishonchi komilligini ta'kidlaydi. Keltirilgan parchada **yaxshi** va u asosida hosil qilingan so'zlar 18 marta, **yomon** va ular asosida hosil qilingan so'zlar esa 9 marta qo'llangan. Ya'ni ijodkor yaxshining yomonga nisbatan ko'p bo'lishini istaydi va yaxshilikni olqishlaydi. Yomonlikni esa **yomon**

⁷ Курунов Д. Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик лугати. – Тошкент: Akademiya, 2010. – Б.355.

⁸ O'zbek tilining izohli lug'ati, J.II. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2022. – Б.266.

⁹ Bu haqda qarang: Абдулпаттоев М.Т. Ўзбек тилининг поэтик синтаксиси: Филол. фан. докт. (DSc) ... дисс. – Фаргона, 2021. – 162-б.

kasalga o'xshatadi. *Bachchag'ar* deya, jonlantiradi. Hamma undan jirkanishini, unga la'nat o'qib, ortidan so'kishini aytadi.

Quyidagi parchada ham antitezaga asoslangan takrorning go'zal namunasini ko'rish mumkin:

Bol Avazning qo'li qizib tobora Qaysar shohga g'olib kelayotir.

Avval-avval barobar bo'lib yurib edi. So'ng-so'ng mazasi ketabardi.

Yoki:

...o'zidan-o'zi o'tirgan yerida: "Ol, yigitlar, ana Go'ro'g'li bek keldi, ana qirg yigit keldi", – deb barining yuragini yora berdi. Avval-avval yigitlari: "Sardor bir gapni biladi", – deb qo'rqdi. So'ng qarasa, Go'ro'g'li ham yo'q, qirg yigit ham yo'q. So'ng-so'ng beklar: "Bu qo'rqanidan tentak bo'layotir", – deb bilib qoldi. Bo'lmasa, avval-avval Ahmad sardor tura solib qochsa, yigitlari ham qochdi.

Dostonda bunday o'ziga xos takroriy shakllar ko'p qo'llangan. Takroriy birliklar baxshilar uchun voqealar tizimini shakllantirishda qulay omil bo'lish barobarida tinglovchilar uchun voqeani yaxlit holda tasavvur qilishini osonlashtiruvchi vosita hisoblanadi. Bundan tashqari takrorlar matnning intonatsion butunligini ta'minlashda ham muhim ahamiyatga ega birlik sanaladi. Shuning uchun ham dostonlarda qo'llangan takroriy birliklar filologik aspektida keng tadqiq etilishi zarur.

Muhokama. Dostonda yepanalepsis – ya'ni bir so'zning ketma-ket ikki marta takrorlanishi ko'p uchraydi:

"...dasta-dasta, to'p-to'p, to'da-to'da, bayroq-bayroq, tug'-tug'..."

Bu holat badiiy matnda evfoniya ta'minlaydi, nutqqa xushohanglik baxsh etadi va o'quvchi/tinglovchida musiqiy hisni uyg'otadi.

Boshqa bir misolda "o'ylay-o'ylay" takrori orqali ma'no kuchaygan va fe'ling ma'no doirasi kengaygan. Bu kabi takrorlar asarda kuchli ekspressiv ta'sir yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Yo'ldoshev, M., Yadgarov, Q. Badiiy matnning lisoniy tahlili. – Toshkent, 2007.
2. Yo'ldoshev M. Badiiy tarjimada lisoniy transformatsiyaning o'ziga xos xususiyatlari. Vol. 6 No. 2 (2025): Educational Yield Insights & Breakthroughs.
3. Quronov, D., Mamajonov, Z., Sheralieva, M. Adabiyotshunoslik lug'ati. – Toshkent: Akademnashr, 2010. – B. 355.
4. O'zbek tilining izohli lug'ati. J. II. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2022. – B. 266.
5. Abdupattoev, M.T. O'zbek tilining poetik sintaksisi: Filol. fan. dokt. (DSc) ... diss. – Farg'ona, 2021. – 162 b.
6. Solijonov, Y., Mo'minov, S. Badiiy asarlarda ismning ayrim funksiyalari // O'zbek tili va adabiyoti. – Toshkent, 1984. – № 2. – B. 44–49.
7. Toshmatov, X.Q. Xalq dostonlarida metafora // O'zbek tili va adabiyoti. – Toshkent, 2001. – № 4. – B. 56–60.
8. To'ychiyoyev, B. "Alpomish" va xalq tili. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 2000. – 160 b.

Shuningdek, dostonda sinonimik takrorlar ("shohlik – podsholik", "qalandar – gadoy") antipod ma'nolar bilan uyg'un holda qo'llanilib, antiteza orqali fikrning ziddiyatligini ifoda etadi. Antonimlarga asoslangan bunday takrorlar badiiy nutqda kontrastlik va dinamik harakatni ta'minlaydi.

Dostonning she'riy qismida ham takrorlar orqali halqasimon kompozitsiya yaratilgan:

*"Dovshi baland chiqar Yovmit bolasin,
Qizilboshning dovshin bosib ketadi."*

Bu yerda "dovsh", "savash", "qo'rqoq" so'zlari halqa shaklida takrorlanib, ma'no birligi va ritmik uyg'unlikni ta'minlaydi.

Takror – doston tilida nafaqat fonetik musiqa, balki ma'no va qahramon xarakterini ochishda ham muhim stilistik vazifani bajaradi. "Xoldorxon" dostonida takrorlar orqali yaxshilik va yomonlik, qahramonlik va qo'rqoqlik tushunchalari qarama-qarshi qo'yiladi. Bu antitezalar orqali ijodkor yaxshilik g'oyasini olqishlaydi, uning ma'naviy ustuvorligini yorqin ko'rsatadi. Bunday poetik figuralar dostonning nasriy qismida ko'proq qo'llanilishi orqali rivoyat nutqidagi xushohanglikni ta'minlaydi. Takror vositasi syujet tizimini yaxlitlashda, intonatsiyaviy butunlikni ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi.

Xulosa va tavsiyalar. "Xoldorxon" dostonidagi leksik-semantik takrorlar eposning badiiy qimmatini belgilaydigan asosiy lingvopoetik vositalardan biri hisoblanadi. Ular orqali epik nutqning musiqiyiligi, ekspressivligi va emotsional ta'sirchanligi ta'minlanadi. Shu sababli, folklorshunoslikda dostonlardagi takrorlarni lingvopoetik jihatdan chuqur tadqiq etish muhim hisoblanadi.

9. Usmonova, Sh. Olamning lisoniy manzarasini yaratishda o'xshatishlarning o'ri // Sharqshunoslik / Vostokovedenie / Oriental Studies. – Toshkent, 2015. – № 1. – B. 76–81.

10. Shoabduraxmonov, Sh. O poeticheskix osobennostyax yazyka poemы «Ravshan» Ergasha Djumanbulbul ogly // Общественные науки в Узбекистане. – Tashkent, 1970. – № 10. – S. 24–27.

11. Shoabdurahmonov, Sh. Ergash Jumanbulbul dostonlarida ifoda va tasviriylilik // O'zbek tili va adabiyoti. – Toshkent, 1970. – № 5. – B. 43–50.

12. Shoabdurahmonov, Sh. "Ravshan" dostonining tili haqida // Ergash shoir va uning dostonchilikdagi o'ri to'plami. – Toshkent, 1971. – 2-kitob. – B. 146–172.

13. O'rinboyeva, D. Dostonlar tilida frazeologik birliklar // O'zbek tili va adabiyoti. – Toshkent, 2007. – № 6. – B. 87–90.

14. O'rinboyeva, D. Folklor asarlari tilida matnni to'ldirish ko'effitsientini aniqlash // Stilistika va pragmatika. – 1-qism. – Samarqand, 2010. – B. 158–160.